

Fehérvári Luca (ELTE): *Das war ne lustige Geschichte, hä?* – A *hä* utókérdés diszkurzív funkciói beszélt nyelvi adatok alapján

Az utókérdések olyan formailag rögzült (többnyire grammatikalizálódott vagy lexikalizálódott) nyelvi elemek, amelyek egy ún. *anchor*-közléshez (*Bezugsäußerung* vagy *mag*) csatlakoznak, és amelyeket kérdő intonáció jellemez. Ezek a nyelvi elemek többnyire a (konceptuálisan) beszélt nyelv jellemzői és „egy tudásra vagy megértésre vonatkozó reakcióra” (König 2017: 234) motiválják a befogadót. A német nyelvben a *ne*, *oder*, *gell*, *ja* és *wa* elemek tartoznak a leggyakoribb utókérdések közé.

Ezen nyelvi eszközök igen ökonomikusnak mondhatók, hiszen diszkurzív funkciók széles palettáját ölelik fel, „anélkül, hogy önálló beszédaktust valósítanának meg [...]” (Hagemann 2009: 162). Habár az utókérdésekre sokáig töltelékszavakként tekintettek, ezek a nyelvi elemek számos funkciót töltenek be a beszélt nyelv diskurzusaiban. Lehetnek eszközei a befogadóval való kapcsolatfelvételnek és kapcsolatfenntartásnak, a visszacsatolásnak, a beszélői szándék visszaigazolásának és megerősítésének, illetve a beszélői szerep biztosításának is. Fontos szerepet tölthetnek be a megnyilatkozás tagolásában, a beszélőváltás kezdeményezésében, illetve lebonyolításában és a beszélői szándékkal nem megegyező befogadói reakciók felülírásában is. Mindemellett betölthetnek anaforikus és kataforikus funkciót, illetve tematikus szerepet is, amely a beszédtema előkészítését, elfogadtatását és végrehajtását foglalja magában.

Az említett funkciókat a *ja*, a *gell*, az *oder*, illetve a *ne* esetében dokumentálták, azonban számos egyéb német utókérdés létezik, amelyek eddig alig vagy egyáltalán nem szerepelnek a germanisztikai szakirodalomban, mint például a *hä*, a *richtig* vagy a *wa* elemek. Doktori disszertációmban az utóbbi utókérdések diszkurzív funkcióinak feltárására vállalkozom, az előadásomban pedig a *hä* elem funkcióira fókuszálok. Mivel az utókérdések rendszerint a beszélt nyelvben fordulnak elő, kutatásomban a FOLK (*Forschungs- und Lehrkorpus Gesprochenes Deutsch*) korpusz beszélt nyelvi adataira támaszkodom, amelyben a *hä* elem és rokon formái (*he*, *ha*, *hö*) 80 alkalommal fordulnak elő mint utókérdések.

A diszkurzív funkciók vizsgálatánál a releváns szakirodalmi tételek összegzéseként felállított kategóriarendszerből indulok ki (vö. Erben 1972, Schwitalla 1976, Henne 1978, Rehbein 1979, Jefferson 1981, Schulz & Griesbach 1982, Burkhardt 1982, Willkop 1988, Engel 1988, Hagemann 2009, Drake 2016, König 2017). A szakirodalomban dokumentált funkciókat három fő csoportba soroltam. Az így létrejött katalógus az utókérdések három kulcsfontosságú szerepkörét határozza meg: (1) interaktív, (2) diskurzusszervező, illetve (3) mentális-kognitív funkciók. A doktori disszertációmban a választott utókérdések funkcióinak kvalitatív, illetve kvantitatív elemzésére, míg jelen előadásban a *hä* utókérdés funkcióinak kvalitatív szempontú vizsgálatára vállalkozom.

Előadásomban tehát a *hä* utókérdés diszkurzív funkcióival foglalkozom, amelyeket beszélt nyelvi korpuszpéldákon keresztül világítok meg. Az utókérdések kutatásának főleg az angol nyelvvel foglalkozó szakirodalomban van nagy hagyománya és annak ellenére, hogy a német nyelv európai összevetésben igen nagy utókérdés-elemkészlettel rendelkezik, a germanisztikai nyelvészet mégis egy kevésbé kutatott területének mondható. Az előadásban elhangzottak

hozzájárulhatnak bizonyos, eddig kevésbé dokumentált utókérdések alaposabb megismeréséhez, a német utókérdések funkcióinak mélyrehatóbb feltárásához, így bővítve az utókérdésekkel kapcsolatos eddigi ismereteket a germanisztikai nyelvészetben.

Főbb irodalom:

Burkhardt, A. (1982). Gesprächswörter. Ihre lexikologische Bestimmung und lexikographische Beschreibung. In Mentrup, W. (szerk.), *Konzepte zur Lexikographie*. Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbüchern (pp. 138–171). Tübingen: Niemeyer.

Drake, V. (2016). German questions and turn-final *oder*. *Gesprächsforschung* 17: 168–195.

Engel, U. (1988). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos.

Erben, J. (1972). *Deutsche Grammatik*. Ein Abriss. München: Max Hueber.

IDS, Datenbank für Gesprochenes Deutsch (DGD), FOLK [<http://dgd.ids-mannheim.de>, letzter Zugriff: 29.09.2023]

Hagemann, J. (2009). Tag questions als Evidenzmarker. Formulierungsdynamik, sequentielle Struktur und Funktionen redezuginterner Tags. *Gesprächsforschung* 10: 145–176.

Harren, I. (2001). „*ne?*“ in *Alltagsgesprächen – Interaktive Funktionen und Positionierungen in Turn und Sequenz*. Dissertation. Oldenburg: Carl von Ossietzky Universität.

Henne, H. (1978). Gesprächswörter. In Henne, H., Mentrup, W. & Möhn, D. (szerk.), *Interdisziplinäres deutsches Wörterbuch in der Diskussion* (pp. 42–47). Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.

Iványi, Zs. (2001). A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125: 74–93.

Jefferson, G. (1981). The abominable *ne?* An exploration of post-response pursuit of response. In Schröder, P. & Steger, H. (szerk.), *Dialogforschung* (pp. 53–88). Düsseldorf: Schwann.

König, K. (2017). Question tags als Diskursmarker? – Ansätze zu einer systematischen Beschreibung von *ne* im gesprochenen Deutsch. In Blühdorn, H., Deppermann, A., Helmer, H. & Spranz-Fogasy, T. (szerk.), *Diskursmarker im Deutschen*. Reflexionen und Analysen (pp. 233–58). Göttingen: Verlag für Gesprächsforschung.

Rehbein, J. (1979). Sprechhandlungsaugmente. Zur Organisation der Hörersteuerung. In Weydt, H. (szerk.), *Die Partikeln der deutschen Sprache* (pp. 39–57). Berlin/ New York: De Gruyter.

Schulz, D. & Griesbach, H. (1982). *Grammatik der deutschen Sprache*. München: Max Hueber.

Schwitalla, J. (1976). Dialogsteuerung. Vorschläge zur Untersuchung. In Berens., F. J. et al. (szerk.), *Projekt Dialogstrukturen*. Ein Arbeitsbericht (pp. 73–104). München: Hueber.

Willkop, E-M. (1988). *Gliederungspartikeln im Dialog*. München: Iudicum.